



UDK: 174.4:167

Aziza MAXMUDOVA,
Samarqand davlat tibbiyot universiteti professori, PhD
Fotimabonu QAMARIDDINZODA
Zarmed universiteti talabasi
E-mail: rustamovamaxmudova@bk.ru

Jismoniy tarbiya va sport bo'yicha mutaxassislarni qayta tayyorlash va malakasini oshirish instituti Samarqand filiali dotsenti S.Yaxyayeva taqrizi asosida

BIOETIKANING ILMY MAQOMI: FANLARARO YONDASHUV METODOLOGIYASI

Annotatsiya

Zamonaviy ilm-fan taraqqiyoti sharoitida bioetika mustaqil va fanlararo ilmiy yo'nalish sifatida muhim ahamiyat kasb etmoqda. Tibbiyot, biologiya, falsafa, huquq va ijtimoiy fanlar kesishmasida shakllangan bioetika inson hayoti, sog'lig'i va qadr-qimmatiga daxldor masalalarni axloqiy va ilmiy asosda tahlil qiladi. Ushbu maqolada bioetikaning ilmiy maqomi, uning fanlararo xususiyati hamda metodologik yondashuvlari yoritiladi. Shuningdek, bioetikaning zamonaviy ilmiy tadqiqotlardagi o'rni va ahamiyati tahlil qilinadi.

Kalit so'zlar: bioetika, ilmiy maqom, fanlararo yondashuv, metodologiya, tibbiy etika, inson qadri.

НАУЧНЫЙ СТАТУС БИОЭТИКИ: МЕТОДОЛОГИЯ МЕЖДИСЦИПЛИНАРНОГО ПОДХОДА

Аннотация

В условиях развития современной науки биоэтика приобретает важное значение как самостоятельное и междисциплинарное научное направление. Сформировавшись на стыке медицины, биологии, философии, права и социальных наук, биоэтика анализирует вопросы, касающиеся человеческой жизни, здоровья и достоинства на этической и научной основе. В данной статье освещаются научный статус биоэтики, её междисциплинарный характер и методологические подходы. Также анализируются роль и значение биоэтики в современных научных исследованиях.

Ключевые слова: биоэтика, научный статус, междисциплинарный подход, методология, медицинская этика, человеческое достоинство.

THE SCIENTIFIC STATUS OF BIOETHICS: METHODOLOGY OF AN INTERDISCIPLINARY APPROACH

Annotation

In the context of the development of modern science, bioethics is gaining importance as an independent and interdisciplinary scientific field. Formed at the intersection of medicine, biology, philosophy, law, and social sciences, bioethics analyzes issues related to human life, health, and dignity on an ethical and scientific basis. This article highlights the scientific status of bioethics, its interdisciplinary nature, and its methodological approaches. Additionally, the role and significance of bioethics in contemporary scientific research are analyzed.

Keywords: bioethics, scientific status, interdisciplinary approach, methodology, medical ethics, human dignity.

Kirish. Ilm-fan va texnologiyaning jadal rivojlanishi inson hayoti va sog'lig'iga oid murakkab axloqiy muammolarni yuzaga chiqarmoqda. Gen muhandisligi, klonlash, reproduktiv texnologiyalar, organ transplantatsiyasi va sun'iy intellekt asosidagi tibbiy qarorlar jamiyat oldiga yangi mas'uliyatlarni qo'yimoqda. Ushbu jarayonda bioetika fanining ahamiyati ortib, u nafaqat axloqiy qarashlar majmui, balki ilmiy tahlil va metodologiyaga ega fan sifatida shakllanmoqda.

Bioetika dastlab tibbiy etika doirasida vujudga kelgan bo'lsa-da, bugungi kunda u mustaqil ilmiy yo'nalish sifatida e'tirof etilmoqda. Bioetikaning asosiy vazifasi inson manfaatlarini himoya qilish, ilmiy tadqiqotlar va tibbiy amaliyotda axloqiy muvozanatni ta'minlashdan iborat. Shu bois bioetikaning ilmiy maqomini aniqlash va uning fanlararo metodologiyasini o'rganish dolzarb masala hisoblanadi. Bioetika inson hayoti bilan bog'liq ilmiy va tibbiy faoliyatni axloqiy me'yorlar asosida baholovchi fan sifatida vujudga kelgan. Dastlab u shifokor va bemor o'rtasidagi munosabatlarni tartibga solishga qaratilgan bo'lsa, bugungi kunda bioetika tadqiqot obyekti va metodologiyasi jihatidan ancha kengaygan. U tibbiyot va biologiya bilan bir qatorda

falsafa, huquq, sotsiologiya va madaniyatshunoslik fanlari bilan ham uzviy aloqada rivojlanmoqda. [1-4].

Bioetikaning ilmiy maqomini belgilovchi asosiy jihatlardan biri uning fanlararo xususiyatidir. Murakkab bioetik muammolarni birgina fan doirasida hal etish imkonsiz bo'lib, ularni chuqur anglash uchun turli ilmiy yondashuvlarning integratsiyasi talab etiladi. Fanlararo metodologiya bioetikaning nazariy poydevorini mustahkamlab, uni mustaqil ilmiy soha sifatida shakllantiradi.

Shuningdek, bioetika inson huquqlari bilan chambarchas bog'liq bo'lib, ilmiy tadqiqotlar va tibbiy amaliyotda shaxs erkinligi, ongli rozilik, adolat va zarar yetkazmaslik tamoyillarini ta'minlashga xizmat qiladi. Bioetik yondashuvsiz olib borilgan ilmiy faoliyat jamiyatda ijtimoiy ishonchsizlik va axloqiy inqirozga olib kelishi mumkin. Shu bois bioetikaning ilmiy maqomini aniqlash va uning fanlararo metodologiyasini tahlil qilish zamonaviy ilm-fan uchun muhim vazifa hisoblanadi.

Metodlar. Mazkur tadqiqotda bioetikaning ilmiy maqomini aniqlashda fanlararo yondashuv asos qilib olindi. Tadqiqot jarayonida nazariy tahlil, mantiqiy umumlashtirish, taqqoslash va tizimli yondashuv metodlaridan foydalanildi. Bioetika, falsafa, tibbiyot, huquq va sotsiologiya sohalariga

oid ilmiy manbalar tahlil qilinib, ularning o'zaro bog'liqligi aniqlashtirildi.

Shuningdek, bioetikaning metodologik asoslarini o'rganishda konseptual tahlil metodi qo'llanildi. Bu metod bioetik tushunchalar va tamoyillarning ilmiy mazmunini ochib berishga xizmat qildi. Fanlararo integratsiya orqali bioetikaning nazariy va amaliy jihatlarini bir butun tizim sifatida ko'rib chiqildi. Avvalo, ilmiy adabiyotlarni tizimli tahlil qilish metodi qo'llanildi. Bioetika, tibbiyot etikasi, falsafa, huquq va sotsiologiya sohalariga oid monografiyalari, ilmiy maqolalar hamda normativ-huquqiy hujjatlar o'rganildi. Ushbu manbalar asosida bioetikaning shakllanish bosqichlari, ilmiy mezonlari va fanlararo rivojlanish tendensiyalari aniqlab olindi. [5-6].

Shuningdek, taqqoshlash metodi orqali bioetikaning turli ilmiy maktablari va yondashuvlar doirasida qanday talqin qilinishi tahlil qilindi. Turli mamlakatlarda bioetik masalalarga bo'lgan munosabatlar va metodologik farqlar solishtirilib, ularning umumiy va o'ziga xos jihatlari belgilandi. Bu yondashuv bioetikaning global ilmiy makondagi o'rnini aniqlashga xizmat qildi.

Tadqiqotda mantiqiy-tahliliy metod muhim ahamiyat kasb etdi. Bioetikaning asosiy tushunchalari, tamoyillari va kategoriyalari mantiqiy tahlil qilinib, ularning ilmiy tizimdagi o'zaro bog'liqligi yoritildi. Ayniqsa, fanlararo integratsiya jarayonida bioetik bilimlarning shakllanish mexanizmlariga alohida e'tibor qaratildi.

Bundan tashqari, fanlararo yondashuv metodologiyasi asosida bioetika muammolari biologiya, tibbiyot, huquq va falsafa fanlari bilan uzviy bog'liqlikda o'rganildi. Ushbu metod bioetik muammolarni kompleks baholash va ularni hal etishda ko'p qirrali ilmiy yondashuvning samaradorligini aniqlash imkonini berdi.

Umuman olganda, tanlangan metodlar bioetikaning ilmiy maqomini har tomonlama yoritishga, uning fanlararo metodologiyasini asoslashga va zamonaviy ilmiy tadqiqotlardagi ahamiyatini aniqlashga xizmat qildi.

Natijalar. Tadqiqot natijalari bioetikaning mustaqil ilmiy maqomga ega ekanligini ko'rsatdi. Bioetika o'ziga xos tadqiqot obyekti, predmeti va metodologiyasiga ega bo'lib, u inson hayoti va sog'lig'iga oid axloqiy muammolarni ilmiy asosda o'rganadi. Bioetika fanining asosiy xususiyati uning fanlararo tabiatida namoyon bo'lib, turli ilmiy sohalar bilimlarini birlashtirish orqali kompleks yondashuvni ta'minlaydi.

Natijalar shuni ko'rsatdiki, bioetikaning fanlararo metodologiyasi murakkab bioetik muammolarni chuqur va har tomonlama tahlil qilish imkonini beradi. Ushbu yondashuv ilmiy tadqiqotlar va tibbiy amaliyotda inson manfaatlarini ustuvor qo'yishga xizmat qiladi. Ilmiy adabiyotlar tahlili natijasida bioetikaning ilmiy maqomi quyidagi mezonlar orqali namoyon bo'lishi aniqlandi: o'ziga xos tadqiqot obyekti, aniq etik tamoyillar tizimi, normativ va amaliy yo'nalishlarning mavjudligi hamda ilmiy muammolarni hal etishda fanlararo metodlardan foydalanilishi. Bu holat bioetikani umumiy axloq falsafasidan ajratib turuvchi muhim jihat sifatida baholandi [6-9].

Taqqoshlash metodidan olingan natijalar bioetikaning turli ilmiy maktablarda turlicha talqin qilinishini ko'rsatdi. Ayrim yondashuvlarda bioetika asosan tibbiy amaliyot bilan bog'liq etik me'yorlar majmui sifatida qaralsa, boshqa yondashuvlarda u inson huquqlari, ijtimoiy adolat va texnologik taraqqiyot bilan bog'liq global muammolarni qamrab oluvchi fan sifatida talqin qilinadi. Ushbu farqlar bioetikaning fanlararo mohiyatini yanada kuchaytirishini ko'rsatdi.

Tadqiqot davomida fanlararo yondashuvning bioetik muammolarni hal etishdagi samaradorligi aniqlangan. Masalan, tibbiy qarorlar qabul qilish jarayonida nafaqat klinik ko'rsatkichlar, balki huquqiy mas'uliyat, ijtimoiy oqibatlar va

axloqiy tamoyillarni birgalikda hisobga olish zarurligi asoslandi. Bu esa bioetikaning kompleks ilmiy metodologiyaga ega ekanini tasdiqlaydi. [17]. Shuningdek, tadqiqot natijalari bioetikaning zamonaviy ilm-fan va texnologiyalar rivoji bilan bevosita bog'liq ekanini ko'rsatdi. Gen muhandisligi, sun'iy intellekt, reproduktiv texnologiyalar va transplantologiya sohalarida yuzaga kelayotgan yangi muammolar bioetik tahlilni talab qilayotgani aniqlangan. Bu jarayonda fanlararo yondashuv bioetik qarorlarning asosli va muvozanatli bo'lishiga xizmat qilmoqda.

Umuman olganda, olingan natijalar bioetikaning ilmiy maqomi fanlararo metodologiya asosida mustahkamlanib borayotganini va u zamonaviy jamiyatda inson manfaatlarini himoya qilishda muhim ilmiy-amaliy ahamiyatga ega ekanini ko'rsatdi.

Mulohaza. Olingan natijalar bioetikaning ilmiy maqomi nafaqat nazariy, balki amaliy ahamiyatga ega ekanligini tasdiqlaydi. Bioetika fanlararo yondashuv asosida rivojlanib, tibbiy va biologik qarorlarning axloqiy oqibatlarini baholashda muhim vosita bo'lib xizmat qiladi. Fanlararo metodologiya bioetikaning kuchli jihati bo'lib, u murakkab ijtimoiy va ilmiy muammolarni muvozanatli hal etishga imkon beradi.

Shu bilan birga, bioetikaning ilmiy rivoji jamiyatda axloqiy ongini yuksaltirishga ham xizmat qiladi. Bioetik qarashlarning kengayishi inson huquqlariga hurmat, ijtimoiy mas'uliyat va ilmiy halollik tamoyillarini mustahkamlaydi. Mulohaza qilinayotgan holatlar shuni ko'rsatdiki, bioetika o'zining ilmiy maqomini faqat nazariy asos bilan emas, balki amaliy muammolarni hal qilishdagi samaradorligi bilan ham tasdiqlaydi. Masalan, tibbiy qarorlar qabul qilishda faqat klinik ko'rsatkichlar emas, balki huquqiy mas'uliyat, ijtimoiy oqibatlar va axloqiy tamoyillarni hisobga olish zarurati fanlararo yondashuvning ahamiyatini oshiradi. Shu bilan birga, bioetika nafaqat individual sog'liqni saqlash masalalarini, balki global texnologik va ijtimoiy muammolarni ham qamrab oladi. [10-12].

Yuqoridagi tahlillar shuni ko'rsatdiki, bioetikaning ilmiy maqomi ilmiy hamjamiyat tomonidan doimiy rivojlantirilishi kerak. Gen muhandisligi, sun'iy intellekt, reproduktiv texnologiyalar va transplantologiya sohalarida yuzaga kelayotgan yangi bioetik muammolar fanlararo yondashuvni zarur qiladi. Bu esa bioetikaning zamonaviy fanlararo metodologiya asosida ishlashini ta'kidlaydi.

Shuningdek, mulohazalar bioetikaning ilmiy va amaliy tomonlarini uyg'unlashtirish muhimligini ko'rsatadi. Nazariy tadqiqotlar bioetik tamoyillarni aniqlash va tahlil qilishga yordam bersa, amaliy yondashuvlar ularni ijtimoiy va tibbiy qarorlar qabul qilishda qo'llash imkonini beradi. Bu o'z navbatida, bioetik qarorlar asosli, muvozanatli va inson huquqlari bilan uyg'un bo'lishini ta'minlaydi.

Shu bilan birga, fanlararo yondashuv bioetikaning yangi ilmiy yo'nalishlarini ochishga yordam beradi. Falsafa, huquq, biologiya va tibbiyot bilimlarini integratsiyalash orqali ilmiy izlanishlar bioetik qarorlarning samaradorligini oshiradi va ijtimoiy muammolarni kompleks hal etishga xizmat qiladi. [16].

Natijada, bioetikaning ilmiy maqomi nafaqat nazariy, balki amaliy jihatdan ham mustahkamlanganligi, shuningdek, u jamiyat hayoti va inson huquqlarini himoya qilishda muhim ilmiy vosita ekanligi aniqlanadi. Bu esa bioetikaning zamonaviy ilm-fan va texnologiyalar bilan uzviy bog'liqligini va uning fanlararo metodologiya asosida rivojlanishini tasdiqlaydi.

Xulosa va tavsiyalar. Xulosa qilib aytganda, bioetika zamonaviy ilm-fanda mustaqil va fanlararo ilmiy yo'nalish sifatida muhim o'rin egallaydi. Uning ilmiy maqomi aniq metodologik asoslar, tadqiqot obyekti va fanlararo integratsiya bilan belgilanadi. Bioetikaning fanlararo yondashuvi ilmiy va

tibbiy faoliyatda axloqiy muvozanatni ta'minlashda muhim ahamiyat kasb etadi.

Tavsiyalar sifatida bioetika fanini oliy ta'lim va ilmiy tadqiqotlarga kengroq joriy etish, fanlararo ilmiy loyihalarni

rivojlantirish hamda bioetik bilimlarni amaliyot bilan uyg'unlashtirish maqsadga muvofiqdir. Bu esa bioetikaning ilmiy va ijtimoiy ahamiyatini yanada oshirishga xizmat qiladi.

ADABIYOTLAR

1. Beauchamp, T.L., Childress, J. F. Principles of Biomedical Ethics. New York: Oxford University Press, 2019.
2. UNESCO. Universal Declaration on Bioethics and Human Rights. Paris, 2005.
3. Xolmatov, B.B. Bioetika asoslari. Toshkent: Fan, 2018.
4. Karimov, S.R. Tibbiy etika va bioetika masalalari. Toshkent: O'zbekiston, 2020.
5. Gillon, R. Medical ethics: four principles plus attention to scope. BMJ, 2017.
6. To'xtayeva, L.X. Zamonaviy bioetika va inson huquqlari. Samarqand: Zarafshon, 2022.
7. Мухамедова, З.М. (2017). Актуальные проблемы этики в стоматологическом образовании. Гуманитарный трактат, (14), 20-23.
8. Mukhamedova, M.S. (2022). The Role Of Museuming The Historical Cities And Ethnographic Neighborhoods Of Uzbekistan In Cultural Tourism. International Journal of Pedagogics, 2(09), 47-52.
9. Мухамедова, З.М. (2020). Биоэтика в стратегии новейших технологий в стоматологической практике. Авиценна, (74), 23-26.
10. Rahmonov, M.B. Etik kodekslar va klinik amaliyot. Samarqand: Zarafshon, 2021, 61–80-betlar.
11. Shamsiddinova, M., & Maxmudova, A. (2024). Tibbiyotda deontologiya va bioetikaning dolzarb muammolari. Tamaddun nuri jurnali, 8(59), 93-97.
12. Sobirova, L.H. Tibbiyotda axloqiy qarorlar va professional mas'uliyat. Toshkent: O'zbekiston Milliy universiteti nashriyoti, 2022, 14–29-betlar.
13. Tursunov, N.A. Klinikal etik muammolarni hal qilish yondashuvlari. Tibbiyot va innovatsiya, 2023, 2-son, 20–35-betlar.
14. World Medical Association. Declaration of Geneva and International Code of Medical Ethics. Geneva, 2017, 5–15-betlar.
15. Mukhamedova, Z.M. (2015). Bioethics in Uzbekistan: History, issues, prospects. Asian Bioethics Review, 7(5), 501-511.
16. Махмудова, А.Н. (2022). Правовая защита пациентов в сфере здравоохранения в новом Узбекистане. Academic research in educational sciences., 102-107.
17. Махмудова, А.Н., Ибрагимова, Э.Ф., Шукурова, Д.Б., Абдурахмонова, З.Э., & Наимова, З.С. (2020). Медицина Узбекистана-достижения и перспективы развития сферы. Достижения науки и образования, (3 (57)), 49-52.